

dr. Hettyey András:

Magyar-német katonai kapcsolatok az Antall-kormány időszakában, különös tekintettel az NVA-fegyverszállítás kérdésére

adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem

Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék

hettyeyan@gmail.com

20/547-53-64

kulcsszavak: Németország, Antall-kormány, külpolitika, katonadiplomácia

Germany, Hungary, military diplomacy, Antall government

leadás dátuma: 2015. 07. 15.

titulus: dr. Hettyey András, a Nemzeti Közszerológati Egyetem adjunktusa

Összefoglaló

Jelen cikk célja bemutatni a katonai, katonadiplomáciai kapcsolatokat Magyarország és (Nyugat-)Németország között az Antall-kormány időszakában. Bonn a Honvédség tisztjeinek a képzése területén – de más ügyekben is – komoly segítséget és támogatást nyújtott a rendszerváltás utáni Magyarországnak, de kivételes bánásmódot nem volt hajlandó alkalmazni Magyarországgal szemben, így például korábbi ígéretével ellentétben nem volt hajlandó a volt NDK-hadsereg fegyverzetéből eszközöket Magyarországra szállítani, így hazánk csak alkatrészeket kaphatott.

1. Bevezetés¹

Jelen cikk célja bemutatni a katonai, katonadiplomáciai kapcsolatokat Magyarország és (Nyugat-)Németország között az Antall-kormány időszakában.² Németország kétségkívül hazánk egyik legfontosabb politikai-gazdasági partnere volt már 1990 előtt is, és jelentősége a magyarországi rendszerváltás után csak fokozódott. Bonn ugyanis az 1990 utáni években komoly és sokrétű pénzügyi támogatást nyújtott Magyarországnak hitelek és segélyek formájában, ezen túlmenően pedig hamar hazánk legnagyobb kereskedelmi partnerévé vált. Németország emellett diplomáciai téren is komoly támogatást nyújtott az Antall-kormánynak, hiszen például támogatóan viszonyult hazánk azon törekvésehez, hogy az európai uniós struktúrákhoz közeledjen. A két ország között ezeken túlmenően kulturális és tudománypolitikai területen is szoros kapcsolat alakult ki. A német-magyar kapcsolatok ezen vetületein túl ugyanakkor nem szabad megfeledkezni a Budapest és Bonn közötti sokszínű és kiterjedt katonai kapcsolatokról sem. A németországi képzési lehetőségek mellett az Antall-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² A tanulmány az egyszerűség kedvéért az „Antall-kormány” kifejezést használja az 1990. május-1994. május közötti egész időszakra az „Antall-, Boross-kormány” helyett.

kormány éveiben az együttműködés legfontosabb aspektusa Budapest számára kétségtelenül az a nagy volumenű fegyver/alkatrész-szállítás volt, amelyről a tárgyalások 1990 után évekig húzódtak. A komoly feszültségekre okot adó ügylet végén Magyarország – a remények, és a kezdeti német ígéretek ellenére – végül nem kapott fegyvereket, hanem „csak” alkatrészeket, igaz, ezeket térítésmentesen. A szállítás kérdése ugyanakkor az 1990-94 közötti magyar-német kapcsolatok egészét tekintve talán a legkomolyabb bilaterális vitának tekinthető a két ország között, így jelentősége nem lebecsülendő.

A tanulmány elsősorban levéltári kutatásokon alapul: a forrásbázist a Külügyminisztérium és a Miniszterelnökség Németországgal foglalkozó 1990-94 közötti Admin és Tük iratanyaga, valamint Antall József személyes iratai képezték.³ (Mivel a hatályos német szabályozás szerint ott 30 év után lehet csak hozzáférni hasonló diplomáciai iratokhoz, a tanulmány kénytelen elsősorban magyar anyagokkal dolgozni.) Emellett a szerző interjúkra, a meglévő német és magyar szakirodalomra, a sajtóra, valamint a német és magyar hivatalos dokumentumokra támaszkodott. A vizsgált időszak 1990 májusától, az Antall-kormány megalakulásától az 1994. májusi, MSZP-SZDSZ kormánykoalíciót hozó országgyűlési választásokig terjed. A tanulmány első része a katonai kapcsolatokról ad egy általános képet, míg a második rész az NVA-szállítás kacsaringós történetét ismerteti. Jelen írás a katonai reláció bilaterális kérdéseire fókuszál, ezért sem a NATO, sem az EBESZ, sem a Nyugat-európai Unió aspektusaira nem terjed ki.

2. A magyar-német katonai kapcsolatok 1990-94 között

A magyar-német kapcsolatok az Antall-kormány éveiben egy szilárd alapra építkezhettek, hiszen – annak ellenére, hogy két egymással szemben álló katonai tömb tagjai voltak - az NSZK és a Magyar Népköztársaság között a 80-as évek második felére már megindult a katonadiplomáciai együttműködés, beleértve az információcserét is, és az NSZK 1987 óta katonai attaséval képviseltette magát Budapesten.⁴ 1990 májusa után az immár demokratikus Magyarországgal Nyugat-Németország érezhetően gyorsan szorosabbra akarta fűzni a katonai kapcsolatait – legalábbis ez olvasható ki a diplomáciai iratokból. Természetesen a páneurópai piknik és a magyar határnyitás „bónusza” a katonadiplomácia terén is éreztette a hatását, hiszen a kelet-német menekültek befogadása majd nyugatra engedése miatt Nyugat-Németország nagy hálát érzett: „Nem találkoztam olyan német tiszttel, tábornokkal, aki nem fejezte volna ki köszönetét a magyaroknak ezért az önzetlen és közvetlen segítségért” – emlékszik vissza egy magas rangú magyar tiszttel, aki hivatalából kifolyólag sokat tárgyalt külföldi partnerekkel.⁵

Ennek megfelelően 1990 júliusában, a választások után mindössze három hónappal Gerhard Stoltenberg nyugat-német védelmi miniszter Budapestre látogatott, ahol kétoldalú megállapodást írt alá a Honvédelmi Minisztérium illetékeseivel (Vereinbarung über die bilaterale militärische Zusammenarbeit). Érdemes kiemelni, hogy az új magyar Honvédelmi Minisztériumnak ez volt az egyik legelső államközi kapcsolatfelvétele. A németek a kétoldalú konzultációk rendszerének bevezetése mellett felajánlották, hogy magyar katonatiszteket képeznek Németországban, ráadásul ingyenesen. Ennek a felajánlásnak a keretében egy magyar őrnagy már 1991 februárjától nyelvtanfolyamon, majd további képzésen vett részt a Bundeswehr hamburgi Főhadparancsnokság-jében (Vezetőképző Akadémia), további négy fő

³ TÜK: Tiktos ügykezelésű iratok, ADMIN: Általános ügykezelésű iratok.

⁴ Horváth László: Gondolatok a német-magyar katonai kapcsolatokról, In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2003/2, 240-245. o.

⁵ Interjú magyar tiszttel, 2015. június

pedig 1991 őszétől nyelvtanfolyamon, majd további szakmai képzésen vett részt Hamburgban és a Bundeswehr müncheni egyetemén.⁶

A magyar tisztek képzése az évek során folyamatosan bővült: egy 1992-es bonni jelentés szerint az első magyar tiszt már be is fejezte tanulmányait a hamburgi Akadémián, emellett négy fő vett részt nyelvi előkészítésen, további húsz tiszt pedig „Innere Führung”-képzésben részesült.⁷ A kapcsolatok fejlődését Gerhard Stoltenberg miniszter 1992. áprilisi lemondása sem akasztotta meg: utódja, Volker Rühe 1993 áprilisában Budapesten tárgyalta Für Lajossal, és együttműködési megállapodás aláírására is sor került (Vereinbarung über die Zusammenarbeit im militärischen Bereich). Az 1990-es megállapodást felváltó keretegyezmény szerint a német fél vállalta, hogy két fő a müncheni egyetemen, két fő pedig a hamburgi Akadémián tanulhat, 52 fő pedig vezetési és információs feladatok átadására szervezeti szemináriumon vehet részt. A kiképzésen részt vevő magyar tisztek felkészültségéről és eredményeiről a német fél egyébként kifejezetten jó véleménnyel volt: „A magyarok mindaddig a legkiválóbb eredményekkel térhettek haza, és egy sem volt közülük, akit azért mert nem felel meg a követelményeknek le kellett volna váltani, haza kellett volna küldeni. Ez azért nagy jelentőségű, mert más nációknál előfordult, hogy a beiskolázottak közül haza kellett küldeni néhányat.”⁸

A képzési kapcsolatok ugyanakkor nem korlátozódtak a legmagasabb szintekre. A Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola hallgató például rendszeresen cserélátogatásokon vehettek részt Németországban, melynek keretében a főiskola 20-25 hallgatója 4-6 hetet tölthetett német csapattesteknél nyelvtanulás céljából. Emellett zászlóalj- és századparancsnokok, szakaszparancsnokok továbbá tiszthelyettesek is részt vehettek németországi képzéseken, és működött csereprogram a német katonai rendőrség és a magyar katonai szervek között is.⁹ A teljesség kedvéért hozzá kell tenni, hogy német tisztek is tanultak Magyarországon, például ENSZ-megfigyelőket és békefenntartókat kiképző tanfolyamokon, valamint a későbbiek során Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen is.

A már említett, 1993-as megállapodás fontos eleme volt továbbá, hogy a két védelmi minisztérium eleinte kétéves, majd éves kooperációs programokat dolgozott ki: „Az együttműködés alapjait ezek az éves programok jelentették, amelyek igen gyakorlatiasan, egyszerű módon szerveződtek, s ezért a lehető legalkalmasabbak voltak és a legalkalmasabbak ma is arra, hogy a magyar fél minden területen támogatást kapjon, ahol erre szükséges van.”¹⁰ Az együttműködés kiterjedt a személyügy, a katonai hírszerzés és elhárítás, kiképzés, műveleti tevékenység, szervezés, tervezés, logisztika, valamint a védelmi tervezés és a vezetési rendszerek területére is.¹¹ A megállapodás ezen kívül rendelkezik kétoldali hivatalos- és munkalátogatások megtartásáról, a vezérkarok és szakértők közötti konzultációkról, katonai felsőoktatási intézmények oktatóinak és hallgatóinak cseréjéről,

⁶ „dr. Jeszenszky Géza külügyminiszter úr NSZK-beli látogatása - a társtárcák háttéranyagai”, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban MNL OL), Külügyminisztérium Admin, 45. doboz, 9093, dátum nélkül

⁷ „Erdődy Gábor ideiglenes ügyvivő éves jelentése”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002258, 1992. július 15.

⁸ Horváth László: Gondolatok a német-magyar katonai kapcsolatokról, In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2003/2, 243. o.

⁹ Horváth László: Gondolatok a német-magyar katonai kapcsolatokról, In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2003/2, 243-244. o.

¹⁰ Horváth László: Gondolatok a német-magyar katonai kapcsolatokról, In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2003/2, 241. o.

¹¹ Horváth László: Gondolatok a német-magyar katonai kapcsolatokról, In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2003/2, 241. o.

közös szemináriumok és szimpóziumok tartásáról és kultúr- és sportrendezvények szervezéséről is.¹²

A két ország biztonságpolitikai együttműködését az úttörő jelentőségű, 1992-es magyar-német alapszerződés hatodik cikke is rögzíti: a két fél egyrészt megállapodott abban, hogy „szorgalmazza a leszerelés és fegyverzetellenőrzés terén már létrejött megállapodások maradéktalan végrehajtását”, és sikkra szállnak a fegyveres erők és fegyverzetek kötelező erejű és hatékonyan ellenőrizhető további csökkentéséért is. Másrészt pedig Németország és Magyarország megállapodott abban, hogy „különösen együttműködnek a közös erőfeszítések révén megteremtődő új lehetőségeknek a biztonság területén történő kihasználásában”, és támogatják a biztonság kooperatív struktúráinak európai kiépítését is.¹³ (Ezen túlmenően az alapszerződés 29. cikkének értelmében Magyarország vállalta, hogy lehetővé teszi, hogy regisztrálják, helyreállítsák és ápolják a háborúk és a terrorizmus német áldozatainak sírját is.)

A szerződések mellett fontos kiemelni, hogy a vizsgált időszakban a kétoldalú látogatások is intenzívek voltak: magyar részről példaként Für Lajos 1991. májusi németországi hivatalos látogatását említjük meg, a Honvédség részéről pedig Lőrincz Kálmán vezérezredes 1994. februári bonni látogatását. Ezek mellett a későbbiekben ismertetendő német eszközszállítás kapcsán is számos magyar-német találkozóra került sor szakértői szinten. Személyes visszaemlékezések szerint a két fél találkozóin nyílt és őszinte katonapolitikai-szakmai eszmecsere folyt a kölcsönös tisztelet jegyében, úgy, hogy a németek részéről „őszinte érdeklődést, megértést, szimpátiát és kellő mértéktartást” tapasztalt a tárgyalások egyik rendszeres magyar résztvevője.¹⁴

3. A Nationale Volksarmee-eszközök szállításának a kérdése

3.1. A nemleges német döntés és az elutasítás okai

Az Antall-kormány éveiben a magyar-német viszony egyik fontos, vitatott, de mára nagyjából elfeledett kérdése volt az NDK-s fegyverszállítványok ügye. Az NDK hadseregét, a Nemzeti Néphadsereget (Nationale Volksarmee – NVA) az újraegyesülés következtében 1990. október 2-án feloszlatták, a 170 ezer fős hadsereg jó részt szovjet technikára épülő felszerelése pedig egyik pillanatról a másikra feleslegessé vált. Logikusnak tűnt, hogy a szintén nagyjából szovjet haditechnikát használó Magyar Honvédség igyekezzen vásárolni (még kedvezőbb esetben ingyen megszerezni) ezekből a fegyverekből és alkatrészekből. Noha egy 1991-es magyar feljegyzés azt írja, hogy az egész eladási procedúrát a német fél kezdeményezte az újraegyesülés után, ennek ellentmondani látszik egy a világhálón található 1990. júliusi NDK-s feljegyzés, amelyben az akkor még létező NDK leszerelési védelmi minisztere, Rainer Eppelmann tájékoztatja a miniszterelnököt, Lothar de Maizière-t arról, hogy a magyar Honvédelmi Minisztérium delegációja érdeklődött nála fegyverek vásárlása ügyében.¹⁵

¹² Eckart Lohse: Das sicherheitspolitische Engagement Deutschlands in Osteuropa, Arbeitspapier der Konrad-Adenauer-Stiftung, 1996.

¹³ A Németországi Szövetségi Köztársaság és a Magyar Köztársaság közötti baráti együttműködésről és európai partnerségről szóló szerződés, http://www.budapest.diplo.de/contentblob/3414204/Daten/2063903/Broschre_Vertragstext_2012.pdf, letöltés dátuma: 2015. május 18.

¹⁴ Interjú magyar tiszttel, 2015. június

¹⁵ Brief von Rainer Eppelmann an Lothar de Maizière, 1994. július 9., http://deutsche-einheit-1990.de/wp-content/uploads/BArch-DC_20_6637_pag590.pdf, letöltés dátuma: 2015. május 16.

A tárgyalások konkrét kezdete 1990 szeptemberére esett, amikor Werner E. Ablaß, az NDK leszerelési és védelmi minisztériumának politikai államtitkára Budapesten járt, és tájékoztatást adott az átadható eszközökről.¹⁶ Mutatja az érdeklődést, hogy magyar részről még szeptember folyamán egy szakértői csoport utazott Németországba, ahol előszerződést is kötöttek. A magyar igények további pontosítására a már az egyesült Németország nevében tárgyaló Ablaß 1990. október 19-i újabb látogatásán került sor. Ezt követően a feljegyzések szerint lelassul az ügy, és csak akkor kap lendületet, amikor 1991. májusában Für Lajos honvédelmi miniszter Németországba látogat. A német ajánlat Budapestre május 30-án érkezett meg, és védelmi fegyvereket, továbbá alkatrészeket és fődarabokat ajánlott fel, „köztük harcokcsik, tábori ágyúk, páncéltörő és légvédelmi eszközök, löszerek, híradó valamint más műszaki anyagok, továbbá rádiólokátorok és repülőgépek korlátozott mennyiségben.”¹⁷ Nagyon fontos volt Budapest számára, hogy az üzlet „segélykonstrukcióban illetve szimbolikus térítés ellenében” valósult volna meg.¹⁸ Ezt követően a két fél az 1991. június 24-26 közötti tárgyalások befejeztével szerződést parafált Bonnban.¹⁹

A német hezitálás, és emiatt egész folyamat újabb lelassulása az iratok tanúsága szerint ezután kezdődött. Erre utal, hogy az 1991. júniusi szerződéskötés után majdnem nyolc hónappal, 1992 februárjában a magyar külügyminisztérium illetékesei Helmut Kohl kancellár közelgő magyarországi látogatására készített felkészítő feljegyzésükben azt javasolják, hogy kérjék Kohl támogatását a fegyverszállítás ügyében.²⁰ A jelek szerint tehát nyolc hónapig állt az ügy, ami pedig még nagyobb csalódás okozott a magyar félnek: Kohl az 1992. februári látogatásán kijelentette, hogy „nem időszerű” a kérés teljesítése.²¹ Feltehető a kérdés, hogy mely tényezők változtatták meg a kezdetben még kifejezetten pozitív német hozzáállást?

Helmut Kohl a látogatásán azzal indokolja a magyar kérés elutasítását, hogy a déli határainkon háború van, ezért „nem látja lehetségesnek a fegyverek átadását. A jugoszláviai válság rendeződését követően folytathatjuk a konkrét tárgyalásokat.”²² Ez az érv annyiban kétségtelenül helytálló, hogy a szerbek és horvátok közötti fegyveres konfliktus valóban 1991 márciusában kezdődött, és intenzitása csak fokozódott az év folyamán. Hamarosan a német sajtó is elkezdte egy „válságövezet részének” nevezni hazánkat, egy kalap alá véve a stabil Magyarországot a háborúzó délszláv államokkal.²³ Ahogy látni fogjuk, a fegyverexport-engedélyeket megadó Szövetségi Biztonsági Tanács (Bundessicherheitsrat – BSR) 1992. szeptemberi elutasító döntésében Magyarországot szintén „válságövezetnek” minősítette, amit a magyar fél érthető okokból nehezményezett.²⁴ Ugyanakkor a német kormány nevében Klaus Kinkel külügyminiszter 1992. októberi látogatásán a BSR szóhasználata miatt sajnálkozását fejezte ki, és világossá tette, hogy Bonn szerint Budapest a legstabilabb partner a térségben, és

¹⁶ „Feljegyzés - Cím nélkül”, Miniszterelnökség Irattára, doboz, iktatószám, dátum és szerző nélkül (Körülbelül 1991 júniusa)

¹⁷ „Feljegyzés - Cím nélkül”, Miniszterelnökség Irattára, doboz, iktatószám, dátum és szerző nélkül (Körülbelül 1991 júniusa)

¹⁸ „Feljegyzés - Cím nélkül”, Miniszterelnökség Irattára, doboz, iktatószám, dátum és szerző nélkül (Körülbelül 1991 júniusa)

¹⁹ „Tárgyalási témajavaslat a Helmut Kohllal folytatandó szűkkörű megbeszéléshez”, MNL OL, Külügyminisztérium Admin, 52. doboz, 373-8/T, 1992. február 3.

²⁰ „Tárgyalási témajavaslat a Helmut Kohllal folytatandó szűkkörű megbeszéléshez”, MNL OL, Külügyminisztérium Admin, 52. doboz, 373-8/T, 1992. február 3.

²¹ „Antall József-Helmut Kohl szűkkörű megbeszéléséről készült feljegyzés”, MNL OL, Külügyminisztérium Admin, 52. doboz, 373-17, 1993. február 12.

²² „Jelentés a Kormánynak dr. Helmut Kohl szövetségi kancellár hivatalos magyarországi látogatásáról”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 43. doboz, 00277/1, 1992. február 14.

²³ „NVA-fegyverzet ügye”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002494, 1992. szeptember 6.

²⁴ „Jelentés a kormánynak dr. Klaus Kinkel német szövetségi külügyminiszter hivatalos magyarországi látogatásáról”, MNL OL, Külügyminisztérium, 43. doboz, 002540/3, 1992. október 21.

nem a délszláv háború miatt nem szállítanak fegyvert.²⁵ A nemleges válasznak tehát – Kohl állításával ellentétben - nem a délszláv válság lehetett a fő oka.

A német nemleges válasz megszületésénél minden bizonnyal nagyobb jelentőségű volt Gerhard Stoltenberg (CDU)²⁶ védelmi miniszter fegyverszállításai botránya, amelyre éppen 1991 második felében és 1992 elején derült fény. Stoltenberg azért került a figyelem középpontjába, mert – állítása szerint tudta és beleegyezése nélkül – az NVA fegyvereinek egy részét Izraelbe szállították, noha a BSR 1991 februárjában ezt megtiltotta.²⁷ A sajtó és az ellenzék kritikája hamar az NVA-fegyverek „kiárusításának” az egész folyamatára kiterjedt, mivel az alapos parlamenti kontroll nélkül zajlott, és államok mellett magáncégek is vásárolhattak a fegyverekből, amelyeket később nagy haszonnal adtak tovább. Nem segítette a helyzetet, hogy Stoltenberg miniszter különböző parlamenti vizsgálóbizottságok előtt ellentmondásokba keveredett és több alkalommal is kijelentette, hogy sok szállításról nem is tudott.²⁸ A kormánykoalíción belül akkor fogyott el végleg a levegő Stoltenberg körül, amikor 1992 márciusában kiderült, hogy a minisztériuma annak ellenére szállított 19 darab Leopard-1 páncélost Törökországnak, hogy nem volt rá exportengedély.²⁹ Másnap a miniszter lemondott, utóda a posztján Volker Rühe (CDU) lett. Mindezek fényében érthető, hogy Kohl és Rühe számára hirtelen „túl forró” lett az NVA-fegyverek Magyarországra szállításának a kérdése: egy jelentés szerint Rühe hatalomra kerülése után még fél évvel is úgy gondolta, hogy nagyon óvatosnak kell lennie a német kormánynak a fegyverszállítás ügyében (tehát nemet kell mondania a magyar kérdésre), mert elődje is ebbe bukott bele.³⁰ A szállításra tehát „elsősorban német belpolitikai okok miatt nem kerülhet sor” – összegezte a helyzetet a magyar nagykövet egyik táviratában 1992 őszén.³¹

A jugoszláv válság és a Stoltenberg-ügy mellett Erdődy Gábor bonni magyar nagykövetnek további – gyengébbnek tűnő – okokat is felhoztak német partnerei a nemleges válaszra. Egyrészt védekeztek az (ellenzéki) SPD³² elutasító álláspontjával.³³ Másrészt a német fél szerint a kért fegyvereket azért nem adhatják át, mert azokat nemzetközi szerződések értelmében meg kell semmisíteniük, „mivel azok különböző országok közötti átadására legfeljebb azonos szövetségi rendszereken belül kerülhet sor...Ha az NSZK ezekből a fegyverekből juttatna hazánknak, ezt nem tűntethetné fel leszerelésként és ezért saját eszközeiből pótlólagos megsemmisítésre kényszerülne.”³⁴ (Az akta szélére ennél a pontnál valaki tollal odaírta, hogy „Nem igaz.”) Erdődynek beszélgetőtársai azt az érvet is felhozzák, hogy a német kormány nem-NATO országnak csak kivételes esetben, külön kormány döntést követően hajlandó fegyvert szállítani. (Törökország ugyanakkor kap, fegyvereket amiket részben kurd lakossága elleni harcban vet be – jegyzi meg a feljegyzés írója, amihez

²⁵ „NVA-fegyverzet ügye”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002494, 1992. szeptember 6.

²⁶ Christlich Demokratische Union Deutschlands: német kereszténydemokrata párt, Helmuth Kohl kancellár pártja

²⁷ Spiegel: „Ahnungslos und vergeßlich”, 1991. november 11.

²⁸ Spiegel: „Big Fred”, 1992. február 24.

²⁹ Spiegel: „Keine Kontrolle mehr”, 1992. március 30.

³⁰ „NVA-fegyverzet ügye”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002494, 1992. szeptember 6.

³¹ „NVA-fegyverzet ügye”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002494, 1992. szeptember 6.

³² Sozialdemokratische Partei Deutschlands: német szociáldemokrata párt, korszakunkban a legnagyobb ellenzéki párt

³³ „Erdődy Gábor ideiglenes ügyvivő éves jelentése”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002258, 1992. július 15.

³⁴ „Az NSZK biztonságpolitikája”, MNL OL, Külügyminisztérium Admin, 54. doboz, 6513/T, 1992. augusztus 13.

hozzátehetjük, hogy számos közel-keleti állam is minden további nélkül vásárolhatott már akkoriban német támadó fegyvereket.)³⁵

További szempont volt, hogy a német fél a térség összes országát azonos módon akarta kezelni, vagyis nem szállíthatott csak Magyarországnak fegyvereket.³⁶ Egy csak Magyarországnak eszközölt szállítás egyszersmind veszélyes precedenst is teremtett volna, hiszen a térség országai joggal fordulhattak volna Németországhoz hasonló kérésekkel, amelyeket Bonn – ha már Magyarországnak is szállított – csak nehezen utasíthatott volna el.³⁷ Végül, de nem utolsósorban, az az érv is többször elhangzott, amely szerint más államok nem néznék jó szemmel a magyaroknak történő fegyverszállítást: a német külügyminisztérium véleménye szerint „ellentétes lenne a nekünk való szállítás a német külpolitika érdekeivel”, mivel szerb, román és esetleg szlovák részről ellenállást, bírálatot váltana ki a szállítás, amit a német vezetés el akar kerülni.³⁸ Ugyanennek az érvnek a másik variánsa az volt, hogy Németország nyugati szövetségeseire tekintettel nem szállíthat fegyvert Magyarországra.³⁹

Egy, a kérdésre rálátó magyar diplomata szerint ugyanakkor a német nemleges döntésnek nem az eddig említettek voltak a fő okai, hanem az, hogy a magyar fél indiszkréciót követett el az ügy során. Ahogy az 1990-91-es iratokból is kiderül, a német fél valóban hajlandó lett volna támadó fegyvereket is szállítani, de cserébe egyetlen dolgot, teljes diszkréciót kértek Budapestről, mert féltek attól, hogy a szállítás napvilágra kerülése esetén a többi térségbeli ország is bejelentkezett volna az NVA-fegyvereket illető kéréseivel. A magyar féltől ugyanakkor a tervezett szállítás története kiszivárgott a sajtóhoz, kellemetlen helyzetbe hozva Bonnt, ahol emiatt a ügy határozta, hogy támadó fegyvereket nem szállítanak Magyarországnak.⁴⁰ A diplomata szerint tehát összességében a magyar fél követte el azt a döntő hibát, ami miatt a fegyverek szállítása a kútba esett. (Ebben az összefüggésben kell megemlíteni az 1991-es „kalasnyikov-botrányt” is, amelynek keretében 36 ezer géppisztoly került Magyarországról a függetlenségre törekvő Horvátországba, a hivatalos jugoszláv szervek megkerülésével. Ennek a kényes ügynek a kitudódása nyilván nem erősítette a német fél szándékát a Magyarországra történő fegyverszállítás végrehajtására.)

A kérdésben a hivatalos döntést a Bundessicherheitsrat végül 1992. szeptember elsején hozta meg. A döntés nem volt nyilvános, és a mai napig sem olvasható, de a német külügyminisztérium illetékesei a döntés után néhány nappal tájékoztatták a magyar nagykövetet a fontosabb pontokról. A már korábban hangoztatott kifogások miatt senkit sem ért meglepetésként, hogy a BSR illetékesei úgy találták, hogy „az NVA fegyverzete egy részének átadására vonatkozó kérést csak részben tudják teljesíteni.”⁴¹ A tájékoztatás szerint a BSR engedélyezte, hogy az NVA készletéből tartalék alkatrészeket adjanak át a Magyar Honvédség részére, és felajánlották, hogy a honvédség repülői és helikopterei nagyjavítására, technikai karbantartására az egykori NVA-nak erre a célra specializálódott bázisain kerüljön sor.⁴² Ugyanakkor támadó fegyverek, például a korábban kilátásba helyezett harcokcsik,

³⁵ „Az NSZK biztonságpolitikája”, MNL OL, Külügyminisztérium Admin, 54. doboz, 6513/T, 1992. augusztus 13.

³⁶ „Csepregi Katalin külügyi titkár jelentése”, MNL OL, Külügyminisztérium Admin, 124. doboz, 4517, 1993. május 27.

³⁷ Interjú magyar diplomatával, 2015. április

³⁸ „NVA-fegyverzet ügye”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002494, 1992. szeptember 6.

³⁹ „Az NSZK biztonságpolitikája”, MNL OL, Külügyminisztérium Admin, 54. doboz, 6513/T, 1992. augusztus 13.

⁴⁰ Interjú magyar diplomatával, 2015. március

⁴¹ „Kinkel NSZK külügyminiszter budapesti látogatása”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 43. doboz, 002540, 1992. szeptember 11.

⁴² „NVA-fegyverzet ügye”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002494, 1992. szeptember 6.

tábori ágyúk, páncéltörő és légvédelmi eszközök átadására nem kerülhet sor. (Ahogy a döntés után néhány héttel egy német tisztviselő megfogalmazta: ugyan német szándék a Magyar Honvédség védelmi képességének erősítése, „de ütőerejét nem kívánja javítani.”)⁴³ A döntés előtt a BSR kikérte a német külügyminisztérium véleményét, amely – mint említettük – úgy foglalt állás, hogy „belpolitikai okok” miatt a fegyverek szállítására nem kerülhet sor, mivel ez ellentétes lenne a német külpolitika érdekeivel. Az ismertetett ellenérvek közül a német külügy különösen a környező országok ellenállását emelte ki.⁴⁴

A magyar diplomáciának, más lehetősége nem lévén, le kellett nyelnie a keserű pirulát. A hivatalos tájékoztatást a magyar fél Kinkel külügyminiszter 1992. októberi budapesti látogatásán kapta meg. (Mutatja a kérdés kényes voltát, hogy a látogatás előtt Bonn arra kérte Budapestet, hogy – noha Kinkel természetesen tájékoztatást fog adni a döntésről – el kívánják kerülni hogy az egész látogatásnak az NVA-fegyverszállítás legyen a központi témája, ezért diszkrét kezelést kéri az ügynek.⁴⁵) A látogatásnak ezen része nem lehetett túl kellemes: Kinkel kérte a magyar fél megértését, és kijelentette, hogy tisztában vannak azzal, hogy a döntés elfogadása nem egyszerű számunkra. Válaszában Antall József hangsúlyozta, hogy a fegyverekre vonatkozó igényünket már a jugoszláv válság kirobbanása előtt bejelentettük, és azt sem felejtette el megemlíteni, hogy Magyarország az egyedüli ország, amely a fegyverek számát tekintve a bécsi megállapodás szintje alatt van.⁴⁶ Ezzel együtt a magyar fél nem tehetett mást, mint tudomásul vette a kedvezőtlen döntést. Erdődy nagykövet a látogatást követően ugyanakkor azt javasolta, hogy a fegyverexport ügyét célszerű lenne továbbra is napirenden tartani abból a megfontolásból, hogy a kérés nem-teljesítése hivatkozási alapul szolgálhat más érdekeink eléréséhez, például az akkor még aktuális NYEU⁴⁷-társult tagság gyorsabb kialakításához.⁴⁸ Ezt a véleményt a külügyminisztérium is osztotta.⁴⁹

3.2. Az NVA-alkatrészek leszállítása

Az ügy végére a BSR döntésével természetesen nem került pont, hiszen a döntés értelmében ha támadó fegyvereket nem is, de alkatrészeket igenis szállíthatott Németország. A részletek megbeszélése érdekében Bernd Wilz, a védelmi minisztérium parlamenti államtitkára 1992 novemberében Budapesten járt. Ezt követően a német és magyar védelmi minisztériumok szakértői egyeztettek novemberben Budapesten, decemberben az NSZK-ban, majd 1993. februárjában újra Budapesten. Ezeken a megbeszéléseken sikerült megegyezni a szállítások anyagáról: ezek döntő többségét tartalék alkatrész, részegység valamint ellenőrző-javító berendezések képezték, a haditechnikai eszközök szinte teljes skálájához. A szállítás másik része olyan komplett berendezésekből állt, mint rádiólokátorok, híradó berendezések, és rádiótechnikai vevő és mérőberendezések. A szállítás harmadik eleme húsz darab L-39 „Albatros” kiképző repülőgép volt, a hozzátartozó kiegészítő berendezésekkel együtt.⁵⁰ Az

⁴³ „Feljegyzés”, Miniszterelnökség Irattára, Miniszterelnöki Kabinetiroda iratai, T-65/5/1993, 1993. február 12.

⁴⁴ „NVA-fegyverzet ügye”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002494, 1992. szeptember 6.

⁴⁵ „Kinkel NSZK külügyminiszter budapesti látogatása”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 43. doboz, 002540, 1992. szeptember 11.

⁴⁶ „Jelentés a kormánynak dr. Klaus Kinkel német szövetségi külügyminiszter hivatalos magyarországi látogatásáról”, MNL OL, Külügyminisztérium, 43. doboz, 002540/3, 1992. október 21.

⁴⁷ Nyugat-európai Unió.

⁴⁸ „Erdődy Gábor ideiglenes ügyvivő éves jelentése”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 002258, 1992. július 15.

⁴⁹ „Bonni nagykövet munkájának értékelése”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 44. doboz, 001085, dátum nélkül

⁵⁰ „Feljegyzés”, Miniszterelnökség Irattára, Miniszterelnöki Kabinetiroda iratai, T-65/5/1993, 1993. február 12. és „Feljegyzés”, Miniszterelnökség Irattára, Miniszterelnöki Kabinetiroda iratai, doboz és jelzet nélkül, 1993. június 17. A feljegyzés készítője a HM Nemzetközi Főosztálya.

anyagok összmenyisége a feljegyzés szerint 5000 tonnát (400-500 vagont) fog kitenni. A szállítás becsült összértéke 150 millió márka volt.⁵¹

A szállításról szóló szerződést végül 1993. április 6-án írta alá a két fél, ezt követően pedig megkezdődhetett az anyagok Magyarországra szállítása – igaz, ez nem történt túl gyorsan, mert a nagykövet júniusi feljegyzése szerint a szerződés megkötése után három hónappal még mindig csak a szállítás tervezésénél tartottak.⁵² Éppen ezért Antall 1993 júniusi németországi látogatására készült témajavaslat felveti, hogy meg kellene sürgetnünk a szállítások beindítását.⁵³ A felkészítő anyag ugyanakkor megjegyzi, hogy a szállítás természetesen nagy jelentőségű a Magyar Honvédség működőképességének a fenntartásában, különösen a húsz kiképző repülőgép hozzájárulása fontos a hazai pilótaképzéshez. A témajavaslat szerint a szerződés megkötése óta felmerült további anyagok átadásának a lehetősége, amit Magyarország örömmel venne.⁵⁴ A szállításokra végül az Antall-kormány utolsó hónapjaiban került sor. Erdődy nagykövet 1994. évi jelentése szerint végül összesen 2800 tonna anyagi készlet, ebből 233 darab technikai eszköz és a húsz repülőgép érkezett Magyarországra. Mutatja a szállítás komoly volumenét, hogy az eszközök szállítására 406 vasúti kocsira és 66 kamionra volt szükség.⁵⁵

Mint utaltunk rá, a szállítással párhuzamosan a németek felajánlásának köszönhetően már folytak tárgyalások egy újabb, második szállításról is. Jörg Schönbohm védelmi államtitkár 1994 áprilisában már úgy tájékoztatta partnerét, Joó Rudolfot, a Honvédelmi Minisztérium közigazgatási államtitkárát, hogy egy vezetői tanácskozáson arról döntöttek, hogy teljesítik azokat a további alkatrész és anyagkéréseket – a nehéztüzérségi eszközök kivételével – amelyek listáját a magyar fél korábban juttatott el nekik. Schönbohm figyelmeztetett, hogy még hátravan egy egyeztetésük a külügyminisztériummal, de jó esélyt lát a pozitív kormánydöntésre és arra, hogy azt május első felében hivatalosan is megkapjuk. A vezetői értekezleten Schönbohm tájékoztatása szerint megállapították, hogy a szállítás nem növeli Magyarország harci erejét – láttuk, hogy ez fontos szempont volt az első szállításnál is – ugyanakkor a Honvédség műszaki színvonalát stabilan karbantartja, ez pedig szükséges ahhoz, hogy Magyarország a PfP-ben technikailag is hatékony partner legyen.⁵⁶ Az ügyben már a Horn-kormány idején, 1994. június elsején került aláírásra egy újabb, a korábbi szállítási volument megközelítő, mintegy 2500 tonnányi anyag és 200 darab technikai eszköz átadására vonatkozó megállapodás.⁵⁷

Noha – mint láttuk – a magyar fél kifejezetten csalódott volt a fegyverszállítások meghiúsulása miatt, a megvalósult szállítás jelentősége összességében nem lebecsülendő. Ezekben az években ugyanis a Magyar Honvédségnek nem is elsősorban fegyverzetre volt szüksége: nagyobb gond volt, hogy a hadiipar 1990 utáni drasztikus lebontása és a Varsói Szerződés megszűnése után megszűnt a korábbi együttműködésre alapozott haditechnika-javítás, az alkatrészellátás és a lőszer utánpótlás. (Mutatja az akkori helyzet súlyosságát, hogy

⁵¹ Feljegyzés”, Miniszterelnökség Irattára, Miniszterelnöki Kabinetiroda iratai, doboz és jelzet nélkül, 1993. június 17. A feljegyzés készítője a HM Nemzetközi Főosztálya.

⁵² „1993. évi nagyköveti beszámoló jelentés”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 28. doboz, 002122, 1993. június 28.

⁵³ „Tárgyalási témajavaslat Antall József és Helmut Kohl megbeszéléséhez”, Antall József személyes iratai, 242. doboz, 1993. június 23.

⁵⁴ „Tárgyalási témajavaslat Antall József és Helmut Kohl megbeszéléséhez”, Antall József személyes iratai, 242. doboz, 1993. június 23.

⁵⁵ „1994. évi nagyköveti beszámoló”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 38. doboz, 002151, 1994. június 13.

⁵⁶ „Joó Rudolf HM államtitkár megbeszélése Jörg Schönbohm német védelmi államtitkárral”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 38. doboz, 001523, 1994. április 20.

⁵⁷ „1994. évi nagyköveti beszámoló”, MNL OL, Külügyminisztérium Tük, 38. doboz, 002151, 1994. június 13.

ha a katonai költségvetés 1989-es reálértékét 1-nek vesszük, 1994-re már csak 0,44-el lehetett számolni.) A fő igény éppen ezért a kiképzés és a hadrafoghatóság szükségleteinek a biztosítására mutatkozott – erre pedig a német szállítás kifejezetten alkalmas volt és nagy segítséget jelentett.⁵⁸

4. Összegzés

Az 1990-94 közötti magyar-német katonai kapcsolatok áttekintése után két tanulság kétségtelenül leszűrhető. Az egyik, hogy Bonn nagy figyelmet szentelt a kérdésnek, és például a Honvédség tisztjeinek a képzése területén – de más ügyekben is –, komoly segítséget és támogatást nyújtott a rendszerváltás utáni Magyarországnak. Mindez az alkatrészek szállításának az ügyére is igaz: noha végül nem kaptunk támadó fegyvereket, a nagy értékű alkatrészek és egyéb eszközök ingyenes átadása komoly segítséget jelentett a forráshiánnyal küszködő Magyar Honvédségnek. Az Antall-kormány idején kialakult mély katonai kapcsolatok jó alapot jelentettek az 1994 utáni kormányok számára a magyar-német partneri viszony további fejlesztésére.

Az 1990-94 közötti magyar-német reláció egészével kapcsolatban ugyanakkor az is megállapítható, hogy Bonn nem volt hajlandó kivételezni Magyarországgal a többi térségbeli állam rovására. Ez az 1990-94 közötti katonai kapcsolatokon is tetten érhető: komparatív megközelítésben jól látható, hogy Bonn Csehszlovákiával/Csehországgal és Lengyelországgal is igen szoros katonai kapcsolatokat alakított ki: Lohse szerint mindkét állammal számszerűleg több kétoldalú programja volt Németországnak, mint Magyarországgal. (Lengyel viszonylatban például 1994-ben 77 ilyen program-elem volt és 30 lengyel tiszt tanult Németországban.)⁵⁹ Magyarország és a Magyar Honvédség tehát kétségtelenül fontos partner volt Németország számára az Antall-kormány idején, de ennek az együttműködésnek is megvoltak a határai: arra már nem volt hajlandó Bonn, hogy kivételezzon velünk, ahogy arra sem, hogy belpolitikai és nemzetközi feszültségeket kockáztasson egy Magyarországnak nyújtott fegyverszállítással.

⁵⁸ Interjú magyar tiszttel, 2015. június

⁵⁹ Eckart Lohse: Das sicherheitspolitische Engagement Deutschlands in Osteuropa, Arbeitspapier der Konrad-Adenauer-Stiftung, 1996.